

ดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ในจังหวัดนครราชสีมา
Ceremonial Music For Kuan Kaw Thip Ceremony
In Nakhon Ratchasima

กรสรวง ปาณินท์

Kornsuang Panin

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Asst. Prof Faculty of Education Ramkhamhaeng University.

oh-555@hotmail.com

Received: February 2, 2020

Revised: May 20, 2020

Accepted: May 26, 2020

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ และศึกษาภาพสะท้อนสังคม และวัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์ เป็นการวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ทางมานุษยวิทยา โดยการเก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ 3 อำเภอ ใน จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ วง ต. โตนดศิลป์ วงสมโภชน์ ถาวรศิริ และวัดป่าศรีวัลลภ จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมารวบรวมและทำการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัย สรุปได้ ดังนี้ วง ต.โตนดศิลป์ ใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่ เพลงประกอบพิธี ได้แก่ เพลงโหมโรงเย็น เพลงโหมโรงเช้า เพลงชุดพิธีกวนข้าวทิพย์ เพลงสาธุการ และเพลงกราวร้องสมโภชน์ ถาวรศิริ ใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่ เพลงประกอบพิธี ได้แก่ เพลงโหมโรงเช้า เพลงช้าเรื่องสร้อยสน เพลงสาธุการ เพลงมหาฤกษ์ เพลงมหาชัย เพลงร่ำสามลา เพลงตระบองกัน เพลงตระพระวิษณุกรรม เพลงนั่งกินเช่นเหล่า เพลงลาและเชิด เพลงกราวรำ วัดป่าศรีวัลลภ ไม่มีดนตรีบรรเลงประกอบพิธี ใช้การสวดสวดภาณูญะ บทพิธีกวนข้าวทิพย์ ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์ทั้ง 3 อำเภอ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธา และยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ถิ่นชนบทร่วมประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันเป็นสำคัญ และมีความเชื่อว่าข้าวทิพย์เป็นอาหารวิเศษมีความศักดิ์สิทธิ์ หากใครได้รับประทานถือว่าเป็นผู้มีบุญ และยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ทางด้านอาชีพการทำนา และเกษตรกรรม การมีส่วนร่วมระหว่างคนในชุมชน วัด ภาครัฐ และเอกชน เกิดความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทรต่อกัน ช่วยกันอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์ให้คงอยู่สืบไป คำสำคัญ: ดนตรีประกอบ พิธีกวนข้าวทิพย์ จังหวัดนครราชสีมา

คำสำคัญ: ดนตรีประกอบ พิธีกวนข้าวทิพย์ จังหวัดนครราชสีมา

Abstract

The research was to study the Ceremonial Music, the society reflection, and culture for Kuan Kaw Thip Ceremony in Nakornratchasima Province. This research used descriptive analysis method. The researcher collect data from the field combined with participatory

observation and informal interview from 3 ensembles which located in 3 provinces in Nakhonratchasima. The 3 ensembles are T.Tanodsilpa, Sompoj Tawonsiri and Watpa Kiriwan. Descriptive analysis was selected to report the results. Results show that T.Tanodesilp band of Tanode Temple in Mueang district performs the background music with Piphat Kreang khu (Double Sextet Ensemble) and the ceremonial music is as follows The Evening Prelude Suite, Morning Prelude Suite, Kuan Kaw Thip Suite, Sathukarn, and Krao Ram. Somposh Tavornsiri band of Srikhewkanaram Temple of Sikhio District performs the ceremonial music with Piphat Kreang khu ensemble consists of slow tempo on Soi Son, Sathukarn, Maha Roek-Maha Chai, Rua, Samla, Trabongkan, Tra Pravitsanukam, Nangkin-Senlao, La and Choet, and Krao Ram. Pakhiriwan Temple of Chalermprakiet district doesn't have ceremonial music but use the Sorapanya hymn for Kuan Kaw Thip Ceremony prayer. The society reflection and the Kuan Kaw Thip Ceremony culture in these 3 Districts revealed belief, faith, and the adherence to Buddhism that significantly upholds the traditions of rituals inherited since Buddhist era until now. Moreover, the Kaw Thip was magical food and sacred, so if someone eats would be merit. This ceremony also reflects the way of living about their occupation in farming and agriculture along with the participation between people in the community, temples and government. It creates love, harmony, generosity within each other and finally help preserving and continuing the culture to remain forever. Keyword: Ceremonial music, Kuan Kaw Thip, Nakhon Ratchasima Province

Keyword: Ceremonial music, Kuan Kaw Thip, Nakhon Ratchasima Province

บทนำ

มนุษย์เกิดมาท่ามกลางวัฒนธรรม หรือการปฏิบัติของคนรอบตัวจึงเกิดการเรียนรู้โดยวัฒนธรรม หรือการปฏิบัติที่ได้เห็นการปฏิบัติกันอยู่ทั่วไปซึ่งเป็นการหล่อหลอม (ประเวศ วะสี, 2538) ประเพณีและวัฒนธรรมเกิดจากสภาพสังคม ธรรมชาติ ทัศนคติ เอกลักษณ์ ค่านิยม ความเชื่อของคนในสังคมต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยไม่ทราบสาเหตุต่าง ๆ ฉะนั้นเมื่อเวลาเกิดภัยพิบัติขึ้น มนุษย์จึงต้องอ่อนน้อมร้องขอในสิ่งที่ตนคิดว่าจะช่วยได้ และขอให้ภัยนั้นผ่านพ้นไป มนุษย์จึงแสดงความรู้สึกเห็นคุณค่าต่อสิ่งนั้น ๆ ด้วยการทำพิธีบูชา เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองตามความเชื่อตามความรู้ของตนประเพณีต่าง ๆ กัน และเกิดการยอมรับคนส่วนรวมในสังคมจนถือกันเป็นธรรมเนียม หรือเป็นระเบียบแบบแผนปฏิบัติกันมากลายเป็นประเพณีของสังคมนั้น ๆ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2541) ส่วนมากมีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาต้องประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจถึงเป้าหมายที่แท้จริงของพุทธศาสนาและวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง จึงจะเป็นการอนุรักษ์พัฒนาประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนจรรโลงรักษาพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบต่อไป ประเพณีทำบุญในวันสำคัญของพุทธศาสนา ซึ่งรากฐานมาจากความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และการเวียนว่ายตายเกิดหรือกฎแห่งกรรม จึงมีการปฏิบัติตามในวันสำคัญต่าง ๆ ดังนี้ (1) วันพระ (2) วันมาฆบูชา (3) วันวิสาขบูชา (4) วันอาสาฬหบูชา (5) วันเข้าพรรษา (6) ทอดกฐิน (7) ทอดผ้าป่า (8) เทศน์มหาชาติ และ (9) ประเพณีสลากภัต (พวงผกาประเสริฐศิลป์, 2541)

การทำบุญออกพรรษา ถือเป็นงานบุญประเพณีที่ชาวไทยให้ความสำคัญ การทำบุญกวนข้าวทิพย์ หรือข้าวมธุปายาส จะจัดพิธีในวันก่อนออกพรรษา 1 วัน เป็นงานบุญประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งพระราชพิธีในเทศกาลสารท ถือเป็นประเพณีในราชกิจและงานนักขัตฤกษ์กลางปี ประมาณเดือน 10 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยไว้ในหนังสือ “พระราชพิธีสิบสองเดือน” ว่ามีการกวนข้าวทิพย์มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีและได้ฟื้นฟูขึ้นครั้งใหญ่สมัย รัชกาลที่ 1 ทรงโปรดให้มีการกวนข้าวทิพย์ โดยประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งต้องใช้เวลา 3 วัน และมาละวัน เลิกลาไปในสมัยรัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 คงมีแต่ยาคุสมธมา จนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 มีการจัดพิธีกวนข้าวทิพย์ ขึ้นอีกครั้ง ผู้กวนข้าวทิพย์จะต้องเป็นสาวพรหมจารี เดิมเป็นพราหมณ์ข้อที่ถือตามกันอยู่อีกว่านางพราหมณ์ นั้นจะต้องเป็นคนที่ยังไม่มีระดู และยังไม่มีความผิด หากผู้กวนจำเป็นต้องเป็นพราหมณ์ซึ่งยังไม่มีความผิดแล้วนี้ พราหมณ์ในเมืองไทยเรานี้มีน้อยจะหาพราหมณ์ซึ่งยังไม่มีความผิดหาได้ยาก จะมีเวลา ขัดข้องในการที่จะทำพระราชพิธีขึ้น พระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่งจึงได้ทรงตัดสินว่า เมื่อไม่มีพราหมณ์ จะกวนข้าวทิพย์แล้วเอาลูกเจ้านายที่นับขัตติยชาติสูงกว่าตระกูลพราหมณ์มากกวนจะไม่ได้หรือ ท่านพราหมณ์ ผู้ทำพิธีนั้นค่อนข้างมีน้อยอยู่ จะหาพราหมณ์ก็ไม่ได้ จึงได้ตกลงว่ายอมให้ใช้ตามกระแสพระราชดำริส การกวนข้าวทิพย์ จึงได้ยกเป็นหน้าที่ของลูกเจ้านาย ที่เป็นพรหมจารี ครั้นนานมาหม่อมเจ้าที่ทรงพระเยาว์ มีน้อย หม่อมเจ้าที่ขึ้นมาใหม่ชั้นหลังยังไม่ทรงพระเจริญ ด้วยตามหาในระหว่างเศกกันต์ แล้วยังไม่ทัน เป็นสาวใหญ่ก็หายากขึ้นทุกปีจนต้องมีหม่อมราชวงศ์เจือปน นานเข้าก็เลื่อนลงไปจนหม่อมหลวง เมื่อชั้นหลัง ๆ ลงมาถึงคนสามัญเข้าปลอมใช้บ้าง ที่เยาว์วัยให้ได้ขนาดกับนางพราหมณ์ ซึ่งยังไม่มีความผิด จึงได้เรียกว่าสาวพรหมจารี ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะต้องนุ่งขาวห่มขาวทั้งชายและหญิง โดยเฉพาะสตรีที่มีความจำเป็นในรอบเดือนแล้วห้ามเข้าพิธีกรรมโดยเด็ดขาด มิฉะนั้นจะบังเกิดความอัปมงคลแก่ตนหรือ ญาติพี่น้อง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2553)

ปัญญา รุ่งเรือง (2552) ได้กล่าวถึง การใช้ดนตรีเพื่อประกอบพิธีกรรมว่า ดนตรีทำหน้าที่เป็นสื่อ ประสานระหว่างจิตของมนุษย์กับจิตของสิ่งที่มองไม่เห็น หรือพลังเหนือธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์เชื่อว่ามีอยู่ และสามารถติดต่อได้ด้วยการทำพิธีกรรมบวงสรวง โดยมีดนตรีเป็นผู้นำหน้าที่เร้าเร้าให้จิตของผู้ทำพิธีจดจ่อ กับพิธีกรรมนั้น ๆ พิธีกรรมทั้งหลายจึงเกี่ยวข้องกับความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง พิธีกรรมนั้นมีทั้งพิธีกรรม ทางศาสนา เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และพิธีกรรมตามความเชื่อในลัทธิทรงเจ้าเข้าผี ซึ่งมีความเป็นไปตามประเภทและระดับของสังคม บทบาทหน้าที่ของดนตรีพิธีกรรม (ปราณี วงศ์เทศ, 2525) กล่าวถึง บทบาทหน้าที่ของดนตรีในพิธีกรรมมีส่วนประกอบในพิธีกรรมทางศาสนา โดยทำหน้าที่เสมือนนาฬิกาที่ คอยบอกเวลาและรักษาระเบียบในพิธี เช่น เล่นประกอบการเทศน์ของพระสงฆ์ หรือในพิธีทำบุญเลี้ยงพระ ผู้ร่วมพิธีมีดนตรีเป็นสื่อให้รู้ว่าพิธีได้ดำเนินไปถึงขั้นไหนแล้ว ดนตรีเข้าไปมีส่วนประกอบในพิธีกรรม ทางศาสนา บทบาทและความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งของดนตรีที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย และ ในพิธีกรรมทางศาสนาทำให้เหมือนว่าดนตรีกับพิธีกรรมจะแยกจากกันไม่ได้ ดนตรีที่ใช้ประกอบในพิธีกรรม ในแต่ละท้องถิ่น จะมีลักษณะแตกต่างกันตามสภาพของท้องถิ่นนั้น ๆ (ศักดิ์ชัย หิรัญรักษ์, ม.ป.ป.) กล่าวว่า บทบาทของดนตรีในแต่ละชนเผ่าถูกนำมาใช้ในสังคมที่ต่างกัน เช่น บ้างใช้ดนตรีเพื่อบันเทิง บ้างก็ใช้ดนตรี ในการรักษาผู้ป่วย ดังนั้น ดนตรีจึงมีผลในเรื่องของจิตใจโดยตรง ลักษณะของดนตรีที่ถ่ายทอดออกมาจึง ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมที่ยึดปฏิบัติของแต่ละเขตพื้นที่ที่อุดมไปด้วยวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น จึงเป็นผลผลิต ของมนุษย์ที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยผ่านการคิดสรรค์ และยึดถือสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งเป็นสิ่งที่หมู่ คณะสร้างขึ้นเพื่อความดีงาม ความกลมเกลียวกันในชุมชนสู่การพัฒนาขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันให้เกิดสุข

พิธีกวนข้าวทิพย์ จังหวัดนครราชสีมา มีขั้นตอนการปฏิบัติโดยเริ่มจากวันก่อนออกพรรษา 1 วัน คือ วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 ทางวัดได้ประกาศให้พุทธศาสนิกชนประชุมเตรียมจัดพิธีก่อนวันพิธีประมาณ 15 วัน

เพื่อเตรียมอุปกรณ์ วัตถุดิบต่าง ๆ เช่น ชูตมะพร้าว ปอกเปลือกผลไม้ นำมาบด นำมาตำละลายน้ำกะทิ รongเอาแต่น้ำ ถั่ว งา นม เนย กล้วย อ้อย เป็นต้น และจัดเตรียมปลุกโรงพิธี 1 หลัง การประดับตกแต่ง ควรใช้สีขาว ตั้งราชวัฏ ฉัตร ธง ผูกต้นกล้วย อ้อย ทั้ง 4 มุม หรือครบ 8 ทิศยิ่งดี แล้วยกศาลเพียงตาขึ้นไว้ทิศ ที่เป็นศรีของวัน คือ ทิศที่เทวดาสถิตในวันกวนข้าวทิพย์ ตั้งเครื่องสังเวย คือ หัวหมู บายศรี เปิด ไก่ ขนมน้ต้ม แต่ง ขนมน้ต้มขาว มะพร้าวอ่อน กล้วย และจัดตั้งโต๊ะบูชาพระพุทธรูป อาสน์สงฆ์ โต๊ะบูชาเทวรูป ช่วงบ่ายนำ ผู้หญิงพรหมจารีที่คัดเลือกมา จำนวน 4 คน ต่อ 1 เตา เพื่อเป็นตัวแทนของนางสุชาดา ผู้นำข้าวมธุปายาส มาถวายพระพุทธรูปเจ้า มาถือศีล นุ่งขาว ห่มขาว จากนั้นหญิงสาวพรหมจารี ถือไม้พายกวนข้าวทิพย์ และ ฟืนก่อไฟ คนละ 1 ดุ้น ขบวนผู้หญิงหาบหมาน น้ำปรุงข้าวทิพย์ 4 ถัง วงมโหรีโคราชหรือวงปี่พาทย์บรรเลง ประโคมแตรรอบโบสถ์ 3 รอบ ในขณะที่แตรรอบโบสถ์ พระภิกษุสงฆ์ก็สวดมนต์คาถาหลังจากนั้นพนางพ้านางสุชาดา สาวพรหมจารี ทายกและทายิกา นั่งฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เสร็จจากพิธีพระสงฆ์ หญิงสาวพรหมจารีก็จะไปต้เตาไฟ อุบาสิกา จะนำน้ำเครื่องทิพย์มาเทลงกระทะบนเตาไฟแล้วเติมฟืนที่นางเตรียมมา นางทั้ง 4 คน จะเป็นผู้ เริ่มต้นกวนก่อน หลังจากนั้นให้ประชาชนผู้มาร่วมพิธีกวนข้าวทิพย์ต่อไป ใช้เวลาในการกวนประมาณ 6-8 ชั่วโมง ขณะที่กวนจะต้องมีดนตรีบรรเลงประโคมประกอบพิธี จนข้าวเครื่องทิพย์จะจับตัวกันเป็นเนื้อเดียวกันโดยไม่ติดกระทะถือว่าสุกได้ที่ นำมาเทใส่ถาดแบนแล้วโรยหน้าด้วยถั่ว งา นำไว้ถวายพระในวันรุ่งขึ้น วันออกพรรษา 15 ค่ำ เดือน 11 วันตักบาตรเทโวโรหะ

จังหวัดนครราชสีมา หรือโคราช มีวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานจะนิยมรวมกันเป็นกลุ่ม ในอดีตการตั้ง บ้านเรือนตามลำน้ำ มีวัดเป็นสถานบันหลักของหมู่บ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ไม่ค่อยนับถือผีวิญญาณ เหมือนกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว จารีตประเพณีโดยทั่วไปยึดแนวเดียวกับคนในภาคกลาง สำหรับในการสร้าง บ้านเรือนโคราชในอดีตสร้างได้สูง หนาจ้วแบบเรือนไทย ฝาบ้านเป็นฝาประคน ของแบบโคราชใช้ฝา กระดานกันด้านหลัง แล้วใช้กระดานแผ่นเล็กปิดทับตามแนวต่อของฝากระดาน นอกจากนี้ในชุมชนเมือง พบว่ามีบ้านเรือนแบบตึกดินอยู่บ้าง ซึ่งใช้โครงไม้แต่ฝาเรือนใช้ดินดิบก่อเรียงกัน แล้วฉาบด้วยปูนขาว ปัจจุบันไม่ค่อยจะพบรูปแบบเรือนโคราช และบ้านแบบตึกดินดั้งเดิมแล้ว วัฒนธรรมการแต่งกายในอดีตชาว โคราชนิยมแต่งกายแบบไทยนั่นคือ ชายนุ่งผ้าขาวม้าและกางเกงแบบรัด เสื้อคอกลม ส่วนหญิงจะนุ่งโจง กระเบน เสื้อแขนกระบอกหมสไบทับเสื้อ ถ้าอยู่กับบ้านนิยมใช้ผ้าผืนเดียว คาดอก ปัจจุบันแต่งกายตามสมัย นิยม วัฒนธรรมพื้นบ้านโคราช เนื่องจากเป็นเมืองที่มีความสำคัญ และเป็นเมืองหน้าด่านของภาคอีสานที่มี การผสมผสานวัฒนธรรมหลากหลาย จึงทำให้โคราชมัวัฒนธรรมดนตรีหลากหลายกลุ่มชนทั้งไทยภาคกลาง ไทยอีสาน ไทยโคราช กลุ่มชาติพันธุ์ มอญ เขมร ญวน เช่น เพลงโคราช เพลงพื้นบ้าน เพลงลูกไม้ เพลง เพี้ยะ เพลงปิ่นแก้ว เพลงเซ็ด เพลงกล่อมลูก เพลงกลองยาว เพลงเซ็งบ้องไฟ เพลงแห่นางแมว เพลงเหม่ง เหม่ง สำหรับดนตรีนั้นอดีตชาวโคราชนิยมเล่นดนตรีวงปี่พาทย์ของภาคกลาง วงมโหรีโคราช วงกลองยาว มหรรสพ นิยมดูภาพยนตร์ ลีเก ซึ่งจะมีคณะลีเกอยู่เป็นจำนวนมาก ตั้งอยู่บริเวณสถานีรถไฟโคราช ปัจจุบัน ชาวโคราชนิยมดนตรีตามสมัยเช่นเดียวกันในชุมชนเมืองอื่นของประเทศ ได้แก่ เพลงไทยสากล เพลงไทย ลูกทุ่ง และเพลงภาพยนตร์ อย่างไรก็ตามเพลงพื้นบ้านบางชนิดก็ยังมีผู้นิยมฟังอยู่ เช่น เพลงโคราช ลีเก หมอ ลำ ส่วนวัฒนธรรมภาษาจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งคนส่วนใหญ่เป็นชาวโคราชมัวัฒนธรรมเป็นของตนเอง คือ ภาษาถิ่นไทยโคราชนับได้ว่าเป็นภาษาถิ่นที่มีความแตกต่างจากภาษาไทยถิ่นอีสานทั่วไป ภาษาไทยอีสานส่วนใหญ่จะคล้ายกับภาษาไทยลาว แต่ภาษาไทยถิ่นโคราชจะมีลักษณะผสมผสานเป็นกึ่งภาษากลางและกึ่งภาษา อีสานหน่อย คำบางคำก็ได้รับอิทธิพลมาจากเขมร ที่สำคัญคือ ภาษาไทยถิ่นโคราชนับเป็นเอกลักษณ์ ต่างจากภาษาอีสานโดยทั่วไปอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งคนไทยภาคอีสาน คงไม่ยอมรับว่าภาษาไทยถิ่นโคราชเป็น ภาษาอีสานในขณะที่เดียวกันคนโคราชนับไม่ยอมรับว่าภาษาไทยถิ่นโคราชเป็นภาษาอีสาน (ศุภชัย ทอนสูงเนิน, 2546) อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมแสดงถึงวิถีชีวิตของคนในอดีตและสืบทอดต่อกันมาถึงปัจจุบัน โดยมี

วิวัฒนาการตามลำดับ บางอย่างหมดไปตามกาลเวลา ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สิ่งที่คุณค่าสะท้อนให้คนรุ่นหลัง คือ การอนุรักษ์ให้ คงอยู่ ผ่านกระบวนการพัฒนาการทางกาย จิตใจ สติปัญญา และการแสดงออกทางสังคม

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับดนตรีประกอบพิธีกรรมข้าวทิพย์ในจังหวัดนครราชสีมา ประการหนึ่งผู้วิจัยเป็นคนท้องถิ่น ซึ่งได้รับการปลูกฝังซึมซับศิลปวัฒนธรรมไทยอันดีงามมาตั้งแต่เด็กจนโต ปัจจุบันวัฒนธรรมค่อย ๆ ลบเลือนหายไป ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น พบว่า ไม่มีเอกสารใดบันทึกไว้เกี่ยวกับดนตรีประกอบพิธีกรรมข้าวทิพย์ในจังหวัดนครราชสีมาเลย ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่ออนุรักษ์รักษาไว้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษาและได้เลือกเก็บข้อมูล 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอสีคิ้ว และอำเภอเฉลิมพระเกียรติ เนื่องจากทั้ง 3 อำเภอ ยังมีการประกอบพิธีกรรมข้าวทิพย์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง และแต่ละอำเภอที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกันมีความสัมพันธ์หลายกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทยโคราช ไทยอีสาน ไทยมอญ ไทยญวน ซึ่งย่อมได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมภายนอก และมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมที่หลากหลาย ผู้วิจัยมีความคาดหวังว่าผลที่ได้จากศึกษาจะสามารถนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาดนตรีประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ และเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติไทยให้คงอยู่สืบไป ดังเช่น พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ว่า “งานด้านการศึกษาศิลปวัฒนธรรมนั้นคืองานสร้างสรรค์ความเจริญทางปัญญาและทางจิตใจ ซึ่งเป็นทั้งต้นเหตุทั้งองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของความเจริญด้านอื่น ๆ ทั้งหมด และเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้เรารักษาและดำรงความเป็นไทยได้สืบไป”

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาดนตรีประกอบพิธีกรรมข้าวทิพย์
2. เพื่อศึกษาภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมพิธีกรรมข้าวทิพย์

ขอบเขตการวิจัย

1. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาดนตรีประกอบพิธีกรรมข้าวทิพย์ จังหวัดนครราชสีมา ทั้งหมด 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอสีคิ้ว และอำเภอเฉลิมพระเกียรติ สำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้ระยะเวลาในการดำเนินงาน 1 ปี ตามแผนการดำเนินงานวิจัย ดังตาราง

รายการ	ระยะเวลาการดำเนินงานวิจัย (เดือน)											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. ศึกษาเอกสาร ค้นคว้าข้อมูล ประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้อง	←	→										
2. สร้างเครื่องมือวิจัยและการ ดำเนินงานเก็บรวบรวมข้อมูล			←	→	→	→	→	→	→	→	→	→
3. การวิเคราะห์ข้อมูลและ แปลผล							←	→				
4. สรุปผลการวิจัย												
5. จัดทำรายงาน การส่งรายงานฉบับสมบูรณ์								←	→		←	→

2. ข้อมูลทางวัฒนธรรมและคติชนวิทยา เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของวัฒนธรรมพิธีกรรมข้าวทิพย์

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลภาคสนามเป็นข้อมูลหลักจากการสัมภาษณ์โดยเลือกพื้นที่ ที่มีการจัดพิธีกรรมข้าวทิพย์ติดต่อกันไม่น้อยกว่า 20 ปีมาแล้ว และมุ่งศึกษาดนตรีประกอบพิธีกรรมข้าวทิพย์ในจังหวัดนครราชสีมา จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักดนตรี พราหมณ์ผู้ประกอบพิธี ผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธี และร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรมข้าวทิพย์

2. ผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ทั้งหมด 3 วัด ประกอบด้วย

2.1 วัดโตนด อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน 12 คน ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและพิธีกรรมข้าวทิพย์ ผู้มีความรู้ในด้านพิธีกรรมทางศาสนา ผู้นำกลุ่มและชาวบ้านผู้มีหน้าที่รับผิดชอบปรุงข้าวทิพย์ ตัวแทนหน่วยงานของรัฐ และนักดนตรีประกอบพิธีกรรมข้าวทิพย์ (วง ต.โตนดศิลป์)

2.2 วัดสี่คิ้วคณาราม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน 14 คน ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและพิธีกรรมข้าวทิพย์ ผู้มีความรู้ในด้านพิธีกรรมทางศาสนา หรือตัวแทนพราหมณ์ผู้ทำพิธี ผู้นำกลุ่มและชาวบ้านผู้มีหน้าที่รับผิดชอบปรุงข้าวทิพย์ ตัวแทนหน่วยงานของรัฐ และนักดนตรีประกอบพิธีกรรมข้าวทิพย์

2.3. วัดป่าศรีวิไลย์ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา ผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน 9 คน ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและพิธีกรรมข้าวทิพย์ ผู้มีความรู้ในด้านพิธีกรรมทางศาสนา ผู้นำกลุ่มและชาวบ้านผู้มีหน้าที่รับผิดชอบปรุงข้าวทิพย์ และตัวแทนหน่วยงานของรัฐ

3. การเลือกพื้นที่ศึกษา

งานวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาดนตรีประกอบพิธีกรรมข้าวทิพย์ในจังหวัดนครราชสีมาที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ผู้วิจัยเลือกวัดโตนด อำเภอเมือง วัดสี่คิ้วคณาราม อำเภอสีคิ้ว และวัดป่าศรีวิไลย์ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากยังคงประกอบประเพณีกรรมข้าวทิพย์ต่อเนื่องกันมา

ทุกปีและได้รับความร่วมมือจากพุทธศาสนิกชนในการสืบสานประเพณีให้คงอยู่ สะท้อนถึงวัฒนธรรม และเป็นศูนย์รวมจิตใจ

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

4.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิดโดยมีประเด็นในการสัมภาษณ์ ดังนี้ แบบสัมภาษณ์ผู้ดำเนินการจัดพิธีกวนข้าวทิพย์ แบบสัมภาษณ์พราหมณ์ผู้ประกอบพิธี และแบบสัมภาษณ์นักดนตรีประกอบพิธี และอุปกรณ์ภาคสนาม ประกอบด้วย การจดบันทึกข้อมูล เครื่องบันทึกเสียง เครื่องถ่ายภาพนิ่ง และเครื่องถ่ายภาพเคลื่อนไหว เพื่อใช้บันทึกข้อมูลภาคสนามในขั้นตอนการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

4.2 การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย เป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือ เพื่อให้ได้ผลการวิจัยเป็นที่ยอมรับและถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ เพื่อให้ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์มีความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์และได้ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหาโดยให้ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ในเรื่องที่ศึกษา ตรวจสอบความสอดคล้อง ความครอบคลุมของเนื้อหา และความถูกต้องของภาษาที่ใช้ เมื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแบบสัมภาษณ์เรียบร้อยแล้ว จึงนำไปใช้เป็นเครื่องมือวิจัยเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ศึกษาข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอสีคิ้ว อำเภอเฉลิมพระเกียรติ สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ในจังหวัดนครราชสีมา จากแหล่งข้อมูลดังนี้ สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ห้องสมุดกลาง) หอสมุดดนตรีไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครราชสีมา หอสมุดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา ห้องสมุดโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยรามคำแหง และสำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยรามคำแหง

6. การวิเคราะห์ข้อมูลและการศึกษาข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย มีดังนี้

6.1. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ วงดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ บทบาทและหน้าที่ของดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ ลักษณะของเพลงที่ใช้ประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ บันทึกเพลงประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ ผู้วิจัยเก็บบันทึกเพลงที่ใช้ประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ ใช้ระบบการบันทึกโน้ตไทย ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์ ด้านปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน และการสร้างความสามัคคี และด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์

6.2 การศึกษาข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า นำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ เรียบเรียงจัดทำสรุปที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า และอภิปรายผลและเสนอแนะ

7. การนำเสนอผลการศึกษาข้อมูลวิจัย

7.1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสารถอดบทความ จากเทปบันทึกเสียงบทสัมภาษณ์เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องและงานวิจัยต่าง ๆ

7.2 นำข้อมูลที่เก็บจากการปฏิบัติ ภาคสนามและการศึกษาจากฐานข้อมูลพื้นจริงมา เรียบเรียงและลำดับขั้นตอน

7.3 นำเสนอผลการวิจัยโดยใช้การพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ในจังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษา สรุปผลได้ดังนี้

1. ดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ ผู้วิจัยได้ศึกษาวงดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอสีคิ้ว และอำเภอเฉลิมพระเกียรติ สรุปได้ ดังนี้

1.1 อำเภอเมือง วง ต.โตนดศิลป์ เป็นวงดนตรีที่มีการสืบทอดกันมาไม่น้อยกว่า 200 ปีมาแล้ว ซึ่งเป็นวงดนตรีคู่กับวัดโตนดมาช้านาน วง ต.โตนดศิลป์ เดิมเป็นวงดนตรีของตระกูลดินวลพะเนา ซึ่งหัวหน้าวงเป็นผู้นำชุมชนรับราชการ ตำแหน่งกำนัน ชื่อนายรด ดินวลพะเนา จึงตั้งชื่อวงดนตรี “วงดินวลทองศิลป์” ภายหลังตกทอดมาถึงรุ่นลูก ชื่อนายเปลี่ยน ดินวลพะเนา ประกอบอาชีพรับราชการครู โรงเรียนประชาสามัคคี อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา มีลูกศิษย์มากมาย ภายหลังมรดกตกทอดมาถึงรุ่นหลาน หัวหน้าคนปัจจุบัน ชื่อนายสุรศักดิ์ แจกมะดัน และได้เปลี่ยนชื่อเป็นวง ต.โตนดศิลป์ บรรเลงดนตรีประกอบพิธี กวนข้าวทิพย์ โดยใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่ ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ได้แก่ ปี่ใน ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฉิ่งวงใหญ่ ฉิ่งวงเล็ก กลองทัด ตะโพน และฉิ่ง

1.1.1 บทบาทและหน้าที่ของดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ วง ต.โตนดศิลป์ วัดโตนด อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ได้จัดพิธีกวนข้าวทิพย์ ทั้งหมด 3 วัน เริ่มพิธีตั้งแต่วันที่ 22-24 ตุลาคม 2561 โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ก่อนเริ่มพิธีกวนข้าวทิพย์ บรรเลงดนตรีก่อนพระสวดมนต์เย็น โดยบรรเลงเพลงโหมโรงเย็น ประกอบด้วย เพลงสาธุการ เพลงร่ำสามลา เพลงเข้ามาน เพลงปฐม เพลงลา เพลงเสมอ เพลงร่ำลาเดียว เพลงเชิด เพลงกลม เพลงชำนาญ และเพลงกราวใน

ส่วนที่ 2 พิธีกวนข้าวทิพย์ มี 3 สิ่งที่ต้องปฏิบัติพร้อมกัน ดังนี้ (1) พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์บทมหาสมยสูตร บทชุมนุมเทวดา และบทเจริญชัยมงคลคาถา พร้อมตั้งกระทะเพื่อเคี่ยวกะทิให้แตกมัน หลังจากนั้น ใส่ส่วนผสมเครื่องปรุงข้าวทิพย์ที่เตรียมไว้ (2) สาวพรหมจารีเริ่มกวนข้าวทิพย์ และ (3) ดนตรีบรรเลงเพลงชุดพิธีกวนข้าวทิพย์ มีทั้งหมด 6 เพลง บรรเลงต่อเนื่อง ได้แก่ เพลงสาธุการ เพลงเสมอ เพลงร่ำลาเดียว เพลงเชิด เพลงกลม และเพลงกราวในหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกวนข้าวทิพย์ใช้เพลงกราวรำ

ส่วนที่ 3 พิธีทำบุญตักบาตรข้าวต้ม ดนตรีบรรเลงเพลงโหมโรงเช้า ได้แก่ เพลงสาธุการ เพลงเหาะ เพลงร่ำลาเดียว เพลงกลม และเพลงชำนาญ เสร็จพิธีบรรเลงเพลงกราวรำ

1.1.2 ลักษณะเพลงที่ใช้ประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ วง ต. โตนดศิลป์ ใช้เพลงหน้าพาทย์บรรเลงประกอบพิธีทั้งหมด เพลงแต่ละเพลงมีลักษณะของการอัญเชิญครูเทพแต่ละองค์ให้เสด็จมาสู่พิธี เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ของพิธี จากการศึกษาพบว่า เพลงโหมโรงเย็นของวง ต. โตนดศิลป์ มีเพลงทั้งหมด 11 เพลง และเพลงประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์เรียกว่า เพลงชุดพิธีกวนข้าวทิพย์มีทั้งหมด 6 เพลง ได้แก่ เพลงสาธุการ เพลงเสมอ เพลงร่ำลาเดียว เพลงเชิด เพลงกลม และเพลงกราวใน ทั้ง 6 เพลง บรรเลงต่อเนื่องกันมีลักษณะเป็นเพลงประเภทเพลงหน้าพาทย์ ซึ่งมีความหมายเพื่อเป็นการอัญเชิญเทพเทวดาสั่งศักดิ์สิทธิ์เสด็จมาสู่พิธี เพื่อเป็น การปลุกเสกข้าวทิพย์ และเป็นการอำนวยการพร แก่ผู้เข้าร่วมพิธี การบรรเลงดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ และเพลงโหมโรงเช้า มีทั้งหมด 5 เพลงได้แก่ เพลงสาธุการ เพลงเหาะ เพลงร่ำลาเดียว เพลงกลม เพลงชำนาญ ซึ่งมีลักษณะเพลงเหมือนกับการบรรเลงเพลงประกอบพิธีตามขนบธรรมเนียมการบรรเลงประกอบพิธีต่าง ๆ

1.2 อำเภอสี่คิ้ว วงสมโภชน์ ถาวรศิริ บรรเลงดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ วัดสี่คิ้ว คุณาราม มาเป็นเวลา 20 ปี หัวหน้าวงชื่อนายสมโภชน์ แสงกนก เดิมเป็นชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นลูกคนโตของนายสมพงษ์ แสงกนก ได้ต่อเพลงกับคุณพ่อและสำนักดนตรีบ้านคุณครูจกกล จากนั้นก่อนอายุ 25 ปี ได้เดินทางมาประกอบอาชีพรับจ้างตีระนาดกับคณะลิเกในจังหวัดนครราชสีมา และได้สมรสกับนางชะลอ แสงกนก มีบุตร 2 คน คือ นายดิเรก แสงกนก และนายมนตรี แสงกนก ทั้ง 2 คน จบการศึกษาปริญญาตรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงศิลปวัฒนธรรม สมาชิกในวงส่วนใหญ่เป็นบุคคลในครอบครัวและลูกศิษย์ วงสมโภชน์ ถาวรศิริ ได้รับการสืบทอดวิธีการบรรเลงดนตรีมาจากวัฒนธรรมภาคกลาง วิธีการบรรเลงเหมือนกับขนบธรรมเนียมประเพณีการบรรเลงดนตรีประกอบพิธีการ หรือเรียกอีกอย่างว่า “ดนตรีพิธีกรรมในราชสำนัก” การบรรเลงประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่ ได้แก่ ปี่ใน ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ข้องวงใหญ่ ข้องวงเล็ก ตะโพน กลองทัด และฉิ่ง

1.2.1 บทบาทและหน้าที่ของดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ วงสมโภชน์ ถาวรศิริ วัดสี่คิ้ว คุณาราม อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา แบ่งเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ก่อนเริ่มพิธีพราหมณ์ ดนตรีบรรเลงเพลงชุดโหมโรงเช้า ประกอบด้วย เพลงสาธุการเพลงเหาะ เพลงร่ำเวลาเดียว เพลงกลม และเพลงขำนาญ

ส่วนที่ 2 พิธีพราหมณ์ ดนตรีมีบทบาทหน้าที่บรรเลงประกอบพิธีตามขั้นตอน ดังนี้ ประธานจุดธูปเทียน ปี่พาทย์บรรเลงเพลงมหาฤกษ์ เพลงมหาชัย พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกล่าวบทสวดชุมนุมเทวดา โดยปี่พาทย์บรรเลง เพลงสาธุการ ต่อร่ำเวลาเดียว และพร้อมกันกับบทสวด พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกล่าวอัญเชิญท้าวจตุโลกบาล ทั้ง 4 พราหมณ์กล่าวถวายเครื่องสังเวย ปี่พาทย์บรรเลงเพลงนั่งกินเช่นเหล้า และพราหมณ์โปรยข้าวตอก ปี่พาทย์บรรเลงเพลงมหาชัย

ส่วนที่ 3 พิธีพระสงฆ์ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ บทมหาสมยสูตร บทชุมนุมเทวดาบทเจริญชัยมงคลคาถา และพระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์ โดยมีปี่พาทย์บรรเลงเพลงมหาฤกษ์ และเพลงมหาชัย พร้อมกันกับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์

ส่วนที่ 4 พิธีกวนข้าวทิพย์ พระสงฆ์ลงอักขระอักษรกระตะและสาวพรหมจารีกวนข้าวทิพย์ ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเรื่องสร้อยสน หลังจากนั้นบรรเลงเพลงกราวรำ เสร็จพิธี

1.2.2 ลักษณะของเพลงที่ใช้ประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ วงสมโภชน์ ถาวรศิริ พบว่า ใช้เพลงหน้าพาทย์ และเพลงเรื่องบรรเลงประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ ได้แก่ เพลงชุดโหมโรงเช้า เพลงสาธุการเพลงเหาะ เพลงร่ำเวลาเดียว เพลงกลม และเพลงขำนาญ เพลงเรื่องสร้อยสน เป็นเพลงที่นำเพลงหลาย ๆ เพลงมาบรรเลงต่อกัน ประกอบด้วย เพลงช้า เพลงสองไม้ และเพลงเร็ว ได้แก่ เพลงสร้อยสน เพลงพวงร้อย เพลงสองไม้ เพลงเร็วต้นวรเชษฐ์ เป็นต้น เพลงมหาชัย เพลงมหาฤกษ์ เพลงร่ำสามลา เพลงตระบองกัน เพลงตระพระวิษณุกรรม เพลงนั่งกินเช่นเหล้า เพลงลา เพลงกราวรำ เพื่อเป็นการอัญเชิญเทพเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาสู่พิธีตามความเชื่อ

1.3 อำเภอนครชัยศรี วัดป่าศิรีวัลย์ จากการศึกษาพบว่า การบรรเลงดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ของอำเภอนครชัยศรีไม่มีดนตรีประกอบพิธี แต่มีการสวดสรภัญญะผู้สวดจะต้องเป็นนักบวชถือศีล 8 และเป็นสาวพรหมจารี เพื่ออัญเชิญพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เทพเทวดา ท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ให้เสด็จมาสู่พิธีกวนข้าวทิพย์เพื่อปลุกเสกข้าวทิพย์ และเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยมีการถ่ายทอดวิธีการสอนรุ่นสู่รุ่นจากแม่ชีวัดป่าศิรีวัลย์ ภายหลังได้มีการถ่ายทอดสู่สถาบันทางการศึกษาให้แก่ครูโรงเรียนอนุบาลท่าช้างนครชัยศรี ได้แก่ นางโพธิ์ทอง จิตเงิน เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่

นักเรียนและชาวบ้านในท้องถิ่น อีกประการทางโรงเรียนได้บรรจุวิธีการสวดสรภัญญะ บทกวนข้าวทิพย์ในเนื้อหาการสอนรายวิชาสังคมศึกษา เกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่นเพื่อสืบสานประเพณีให้คงอยู่สืบไป

1.3.1 บทบาทหน้าที่การสวดสรภัญญะประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ พบว่า สวดวันที่ 23 ตุลาคม 2561 ช่วงพิธีหลังจากพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ บทมหาสมยสูตร บทชุมนุมเทวดา และบทเจริญชัยมงคลคาถา พร้อมทั้งกระตะเคียวกะทิให้แตกมัน จากนั้นสาวพรหมจารี นุ่งขาวห่มขาวถือศีล 8 สวดสรภัญญะบทกวนข้าวทิพย์ และสวดอีกรอบเช้าในวันรุ่งขึ้นพิธีตักบาตรเทโว ช่วงพระสงฆ์ลงบิณฑบาต โดยมีฆราวาสจัดขบวนเทวดา นางฟ้า นำขบวนพร้อมกับโปรยดอกไม้ระหว่างทาง

1.3.2 ลักษณะการสวดสรภัญญะประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ เป็นบทสวดที่กล่าวถึง การบูชาพระรัตนตรัย การอาราธนาศีล และบทชุมนุมเทวดา พบว่า เป็นบทสวดที่มีรูปแบบการแต่งคล้ายคำประพันธ์ประเภทร้อยยาวที่ต้องว่าเป็นทำนอง เช่น เทศน์มหาชาติ เทศน์ธรรมวัตร เป็นต้น

2. ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์

2.1 วัดโตนด อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

2.1.1 ประเพณีการกวนข้าวทิพย์ของวัดโตนด วัดโตนดเป็นศูนย์กลางร่วมกับหน่วยงานราชการและชาวบ้านมาช่วยกันเตรียมสถานที่ อุปกรณ์ เครื่องปรุง จำนวนมาก ระดมแรงจากชาวบ้านหญิง-ชาย เตรียมสถานที่ที่เป่าฟืนในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ซึ่งจะต้องเตรียมก่อนวันงานอย่างน้อย 1 อาทิตย์ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มีจิตศรัทธานำเครื่องปรุงมาร่วมทำบุญ และเตรียมกาดเต็นท์ เตรียมทรายเพื่อตั้งเตากระทะ จำนวน 13 ใบ พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานต่าง ๆ

2.1.2 วิถีของชาวพุทธ วัดโตนดเป็นวัดเก่าแก่ เป็นศูนย์รวมใจของชาวบ้าน ประเพณีกวนข้าวทิพย์ของวัดโตนด จัดขึ้นในช่วงวันออกพรรษาของทุกปี ส่วนใหญ่ มีความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและนำมาใช้ในวิถีชีวิต “ชาวบ้านมีความเชื่อทางพุทธศาสนาว่า เมื่อนางสุชาดาได้ถวายข้าวทิพย์แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสวยก็บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ” และยังมีความเชื่อว่า “เมื่อกินข้าวทิพย์แล้วรู้สึกได้บุญ รสชาติหอมหวานถ้าได้กินข้าวทิพย์แล้วจะรู้สึกสบายตัว หายปวดเมื่อยส่วนน้ำมันจากที่กวนข้าวทิพย์ เมื่อเป็นแผล นำมาทาที่แผลก็จะหายปวด” มีการนำข้าวทิพย์ไปถวายแก่พระแม่โพสพ เพื่อเป็นการบูชาเทพเจ้าให้ดลบันดาลในการเพาะปลูกมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่สะท้อนถึงชีวิตเกษตรกร

2.1.3 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการกวนข้าวทิพย์ “ลักษณะที่โดดเด่นของสูตร การปรุงข้าวทิพย์ จะใช้ถั่วลิสง ถั่วเหลือง งาคั่ว นมข้น น้ำตาล และน้ำกะทิสดที่ซูดและคั้นเองการกวนข้าวทิพย์วัดโตนดเป็นสูตรเฉพาะ ที่มีสัดส่วนสูตรเครื่องปรุงข้าวทิพย์คงเดิมทุกปี จะมีความหอมของงาขาวคั่ว มีความหอมของน้ำกะทิที่เคี่ยวให้ได้ที เวลากวนก็จะกวนให้แห้งได้ที่ ทำให้ข้าวทิพย์เก็บไว้ได้นาน และไม่ขึ้นรา”

2.1.4 การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวทิพย์ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยจากความศรัทธาจากประชาชนให้ประเพณีคงอยู่สืบไป การปลูกฝังให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมีความรัก ความสามัคคี เด็ก ๆ ลูก ๆ หลาน ๆ ก็มีส่วนร่วมในประเพณี มีการเตรียมเด็กหญิงสาวพรหมจารีเพื่อมาประกอบพิธีกรรมในการกวนข้าวทิพย์ การอนุรักษ์ของชาวบ้านจึงเป็นการปลูกฝังคนรุ่นหลังให้ตระหนักถึงคุณค่าของประเพณีของตน เป็นการสืบทอดให้สมาชิกในชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่วัยเด็ก ได้มีโอกาสใกล้ชิดชิดพ่อ แม่ และญาติผู้ใหญ่ไปร่วมพิธีกรรมในวัด ทำให้ประเพณีการกวนข้าวทิพย์สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้

2.1.5 ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน และการสร้างความสามัคคี มีการติดต่อของบุคคลและระหว่างกลุ่มมีการติดต่อสัมพันธ์กัน พบปะพูดคุยและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันทำให้เกิดความร่วมมือและ

ช่วยเหลือกัน การเข้าร่วมประเพณีการกวนข้าวทิพย์เป็นกิจกรรมส่วนรวมของสมาชิกในชุมชน เป็นการรวมใจและให้ความร่วมมือที่สำคัญ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การกวนข้าวทิพย์สำเร็จลุล่วงด้วยดี เป็นการแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือสามัคคีของคนในชุมชนบ้านโตนดได้เป็นอย่างดี

2.1.6 อัตลักษณ์วัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์ วัดโตนดมีสูตรและวิธีการกวนข้าวทิพย์สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ทุกปีจะมีชาวบ้านมาช่วยเตรียมเครื่องปรุงข้าวทิพย์อย่างพร้อมเพียงกัน ช่วยกันปรับปรุงสูตรข้าวทิพย์ให้ได้สัดส่วน มีการเตรียมวัตถุดิบ และแบ่งวัตถุดิบออกเป็น 13 ส่วน แล้วนำไปผสมคนให้เข้ากันเพื่อนำไปกวนในกระทะ 13 ใบ ส่วนผสมจะไม่ขึ้นและไม่เหนียวจนเกินไป เมื่อกวนเสร็จข้าวทิพย์จะมีความนิ่มหอมและไม่แฉะ จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมจนกระทั่งกวนข้าวทิพย์เสร็จทุกขั้นตอนมีความสำคัญและละเอียดอ่อน อาศัยความรู้ที่ได้สืบทอดต่อกันมา

2.2 วัดสี่คิ้วคณาราม อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

2.2.1 ขั้นตอนปฏิบัติของประเพณีการกวนข้าวทิพย์ของวัดสี่คิ้วคณาราม จัดพิธีในช่วงวันวิสาขบูชาของทุกปี มีการจัดการประกอบพิธีมาไม่น้อยกว่า 80 ปีมาแล้ว เพื่อระลึกถึงนางสุชาดาที่ได้ กวนข้าวทิพย์และนำไปถวายเจ้าชายสิทธัตถะ ก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและทางวัดช่วยจัดพิธีกวนข้าวทิพย์ ณ มณฑลพิธีลานมอลล์พาร์ค ชั้น 1 เดอะมอลล์นครราชสีมา เพื่อเป็นการอนุรักษ์เผยแพร่งานประเพณีการกวนข้าวทิพย์ให้คนรุ่นใหม่ ได้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมดังกล่าว

2.2.2 วิธีของชาวพุทธ การกวนข้าวทิพย์สืบเนื่องจากวันวิสาขบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันที่ระลึกถึงนางสุชาดาได้กวนข้าวทิพย์ในวันขึ้น 14 ค่ำ แล้วนำไปถวายพระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ 1 วัน ชาวพุทธถือว่ามีผลานิสงส์มาก และข้าวทิพย์นี้เชื่อกันว่าเมื่อทำครบถ้วนตามพิธีแล้วจะเป็นสิริมงคลแก่ผู้ทำ ประสบโชคลาภ ปราศจากโรคภัย ภัยพิบัติ ประสพสิ่งที่ดีเป็นมงคล

2.2.3 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการกวนข้าวทิพย์ เป็นการถ่ายทอดความรู้จากคนเก่าแก่ อายุ 80 ปี แล้วได้ฟังสูตรมา แต่มีการปรับเปลี่ยนไปบ้างเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย มีการเตรียมวัตถุดิบไม่ต่ำกว่า 10 วัน มีการเตรียมของวัตถุดิบอย่างละเอียดทุกขั้นตอน เพื่อให้ขั้นตอนการกวนมีความง่ายและสนุกสนานเสมอ เพราะขั้นตอนการกวนนั้น ต้องใช้ระยะเวลา 8-12 ชั่วโมง

2.2.4 การอนุรักษ์สืบสานประเพณีการกวนข้าวทิพย์ ห้างเดอะมอลล์ นครราชสีมา จัดงานเนื่องในวัน “วิสาขบูชา” ในงานนี้ได้มีการจัดพิธีกวนข้าวทิพย์ ณ ลานพระอาทิตย์ เดอะมอลล์ โดยมี พลโทวัชชัย สมุทรสาคร แม่ทัพภาคที่ 2 เป็นประธานในพิธี ซึ่งการจัดพิธีการกวนข้าวทิพย์นี้ ทางห้างเดอะมอลล์ได้มีการประสานงานขอความร่วมมือมายัง พระครูวิกรม คุณานุรักษ์ เจ้าอาวาสวัดสี่คิ้วคณาราม ให้ช่วยเป็นผู้จัดเตรียมงานพิธีในครั้งนี้

2.2.5 ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน และการสร้างความสามัคคี มีการรวมกลุ่มกันของชาวบ้าน หน่วยงานราชการ มีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบแต่ละฝ่ายต่างปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย เพื่อให้การกวนข้าวทิพย์สำเร็จลุล่วงด้วยดี ชาวบ้านที่มาช่วยกันล้วนต่างมีจิตศรัทธา แรงกล้า และมีตัวแทนชาวบ้านมาช่วยในการกวนข้าวทิพย์ อีกทั้งยังมีการถ่ายทอดความรู้ในด้านการปรุงข้าวทิพย์เป็นอย่างดี โดยรับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและนำมาปรุงให้เข้ากับยุคสมัย และมีการปรับปรุงรสชาติให้มีความอร่อยกลมกล่อม

2.2.6 อัตลักษณ์วัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์ อัตลักษณ์ของสูตรข้าวทิพย์ จะต้องใช้น้ำนมข้าวไม่ต่ำกว่า 6 กิโลต่อกระทะ และใช้กะทิ 15 กิโลต่อกระทะ จำนวน 9 กระทะ เตรียมวัตถุดิบ เคี้ยวกะทิให้แตกมัน ปอกเปลือก แล้วนำมาล้างให้สุก นำมาบดและ ใส่น้ำตาลให้มันรัด การผสมเครื่องปรุงของข้าวทิพย์ จะต้องให้ได้สัดส่วน จะเห็นได้ว่าการใช้วัตถุดิบ จะมีการปรับปรุง ประยุกต์ และพิถีพิถันในขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบ ปรับปรุงให้มีคุณภาพ และรสชาติมีความกลมกล่อม

2.3 วัดป่าศรีวัลลือ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา

2.3.1 ประเพณีพิธีกวนข้าวทิพย์ของวัดป่าศรีวัลลือ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ช่วยกันจัดเตรียมของที่จะต้องใช้ วัตถุดิบ และสถานที่จากชาวบ้าน ได้รับความร่วมมือโดยมีการจัดแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจนในการช่วยกันรับผิดชอบ มีการจัดตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติงานตามหน้าที่ การวางแผนการทำงาน เตรียมลานพิธี พร้อมกับเตรียมตั้งเตาไฟพร้อมกระทะ 22 ใบ เพื่อใช้ในการกวนข้าวทิพย์ การเตรียมอุปกรณ์เตาไฟ ไม้พิน กระทะ และไม้พายสำหรับกวนข้าวทิพย์ การกวนต้องใช้เวลานานหลายชั่วโมง จึงจำเป็นต้องเตรียมไม้พินให้มากพอที่จะใช้ในพิธีการกวนข้าวทิพย์

2.3.2 วิธีของชาวพุทธ เป็นศูนย์รวมแห่งความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ทำให้ชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงมาทำบุญที่วัด ทั้งเป็นจุดศูนย์รวมของประเพณี และพิธีกรรมสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีกวนข้าวทิพย์จัดขึ้นในช่วงวันออกพรรษาของทุกปี โดยมีความเชื่อทางพุทธศาสนาให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ “ในการกวนข้าวทิพย์ทุกปี บางทีรู้สึกปวดเมื่อยเมื่อนำข้าวทิพย์มากินแล้วอธิษฐานขอให้หายปวดเมื่อยหายเจ็บไข้ได้ป่วย ก็หายจริง เพราะข้าวทิพย์เป็นของดี เป็นเหมือนข้าววิเศษที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ใครได้กินแล้วเป็นของดี เพราะข้าวทิพย์เป็นแหล่งรวมของสมุนไพรร”

2.3.3 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการกวนข้าวทิพย์ เป็นการถ่ายทอดภูมิความรู้จากคนอีกรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งเพื่อสืบทอดประเพณีให้คงอยู่สืบไป การกวนข้าวทิพย์ของวัดป่าศรีวัลลือ มีการปรับปรุงสูตรไปตามวัตถุดิบที่ชาวบ้านมีจิตศรัทธานำมาบริจาค และมีการจัดสัดส่วนของวัตถุดิบให้เท่า ๆ กัน จำนวน 22 กระทะ จนได้รสชาติที่เป็นเอกลักษณ์ และมีความอร่อยกลมกล่อม

2.3.4 การอนุรักษ์สืบสานประเพณีกวนข้าวทิพย์ มีการอนุรักษ์และสืบทอดต่อกันมาหลายช่วงอายุคน โดยอาศัยความศรัทธาจากประชาชน และทางวัดได้มีการจัดงานประจำปีขึ้นในทุก ๆ ปี เพื่อเป็นการส่งเสริมงานประเพณี สร้างจิตสำนึกให้ประชาชน ได้เข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมด้านศาสนา สร้างความสามัคคีของคนในชุมชน

2.3.5 ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน และการสร้างความสามัคคี คนในชุมชนพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ลูก ๆ หลาน ๆ ได้มาพบเจอกัน ทำให้คนในชุมชน และเครือญาติมาใกล้ชิดกันได้ มีหน่วยงานของนายกเทศมนตรีท่าช้าง มาร่วมงานสนับสนุนงบประมาณในการกวนข้าวทิพย์ และมีส่วนร่วมจากโรงเรียนอนุบาลท่าช้าง เฉลิมพระเกียรติ มีครูผู้ฝึกสาวพรหมจารี และเหล่านางฟ้ามาร่วมในงานประเพณีการกวนข้าวทิพย์ด้วย

2.3.6 อัตลักษณ์วัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์ วัดป่าศรีวัลลือ มีการจัดงานประเพณีพิธีกวนข้าวทิพย์ขึ้นทุกปี มีคนทั้งในชุมชนและจากต่างชุมชนให้ความสนใจมาร่วมงาน มีการประกอบพิธีทางพุทธศาสนา พิธีทางฆราวาส มีสาวพรหมจารีมาร่วมงานทั้งหมด 22 คน และมีการแต่งกายสมมุติเป็นเทวดานางฟ้า ในพิธีตักบาตรเทโว และใช้บทสวดเป็นสรณัญญะบทกวนข้าวทิพย์

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ และศึกษาภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์ สามารถนำมาวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ได้ดังนี้

1. ดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ ในจังหวัดนครราชสีมาแต่ละอำเภอ มีวัฒนธรรมที่ต่างกัน เนื่องจากการหล่อหลอมทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายเชื้อชาติ ชนเผ่าที่อาศัยอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนครราชสีมา ดังนั้นดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษา 3 อำเภอ โดยลงพื้นที่ภาคสนาม จำนวน 3 วัด และศึกษาวงดนตรีประกอบพิธี พบว่า

วง ต.โตนดศิลป์ วัดโตนด อำเภอเมือง บรรเลงเพลงประกอบพิธี ได้แก่ เพลงโหมโรงเย็น เพลงโหมโรงเช้า เพลงชุดพิธีกวชาวทิพย์ เพลงสาธุการ และเพลงกราวรำ

วงสมโภชน์ ถาวรศิริ วัดสี่คิ้วคนาราม อำเภอสี่คิ้ว บรรเลงเพลงประกอบพิธี เพลงโหมโรงเช้า เพลงข้าร้องสร้อยสน เพลงสาธุการ เพลงมหาฤกษ์ เพลงมหาชัย เพลงรวสามลา เพลงระบองกัน เพลงระบองพระ วิษณุกรรม เพลงนั่งกินเช่นเหล่า เพลงลาและเพลงเชิด เพลงกราวรำ

วัดป่าศรีวัลย์ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ไม่มีดนตรีบรรเลงประกอบพิธี แต่ใช้การสวดสรภัญญะ บทพิธีกวชาวทิพย์ในการประกอบพิธีเท่านั้น จากการศึกษาสรุปได้ว่า ดนตรีประกอบพิธีกวชาวทิพย์ ทั้ง 3 อำเภอ มีความแตกต่างกัน ในเรื่องของดนตรีประกอบพิธีกรรม และมีระเบียบวิธี ขั้นตอนการบรรเลงประกอบ พิธีตามขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมของพื้นที่ได้สืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ล้วนแต่เป็นการบรรเลงเพลง ประกอบพิธีเพื่อสื่อถึงการอัญเชิญเทพ เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ลงมายังพิธี เพื่อความสิริมงคลตามความเชื่อ ของคนในท้องถิ่นที่ยึดถือปฏิบัติต่อกันมาช้านาน ซึ่งได้กล่าวถึงดนตรีพิธีกรรม (Ritual Music) จำแนกเป็น 2 ชนิด คือดนตรีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและดนตรีพิธีกรรมในราชสำนัก บทบาทหน้าที่ในพิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนาของคนไทยนั้นต่างจากดนตรีเชิงศาสนาของตะวันตก ตรงที่ทางตะวันตกบรรดานักบวช และนักฆราวาสใช้ดนตรีโดยตรงในพิธีกรรมทางศาสนา เช่นร้องเพลงสวด และเล่นออร์แกนในโบสถ์ ในพิธีกรรมที่หมุนเวียนไปตามฤดู เดือน วัน เช่น เทศกาลอีสเตอร์ และคริสมาสต์ ส่วนดนตรีไทยใช้บรรเลง ประกอบพิธีกรรมเพื่อให้พิธีกรรมมีผลทางใจสมบูรณ์ขึ้นแต่ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของพิธีกรรม จึงไม่มีดนตรี ประกอบการสวดมนต์ แต่มีดนตรีเพื่อการบูชา เช่น บูชาพระรัตนตรัยด้วยเพลงสาธุการเมื่อเริ่มพิธี และยังใช้ ดนตรีบรรเลงเพลงชุดโหมโรงเพื่อการสักการบูชาอีกด้วย เช่น ชุดโหมโรงเช้า ชุดโหมโรงเย็น ใช้เมื่อพิธีกรรม ทางศาสนา เช่น บวชนาค ทำบุญบ้าน บรรเลงเพลงชุดทำขวัญเมื่อมีการทำขวัญต่าง ๆ เป็นต้น ในการสวด คาถาพันหรือเทศน์มหาชาติ ดนตรีจะบรรเลงเพลงเฉพาะเพื่อประกอบการเทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์ พิธีกรรมที่ สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ดนตรีมีบทบาทอย่างสำคัญยิ่ง คือ พิธีไหว้ครูครอบครูดนตรีและนาฏศิลป์ แม้ว่าจะ เป็นไปในเชิงศาสนาพราหมณ์มากกว่าพระพุทธศาสนา แต่ทั้ง 2 ศาสนานี้ก็ได้ประสมประสานกันจนแยก ไม่ออก ในบางกรณีและเป็นที่ยอมรับกันว่าเหมาะสมดีแล้ว ดนตรีที่บรรเลงมีหน้าที่สนับสนุนและช่วยให้ผู้ ร่วมพิธีมีสมาธิจิตแน่วแน่ในการเคารพบูชาครูบาอาจารย์ ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์หมายถึง อากัปกิริยาของ บรรดาครูเทพและเทวดาทั้งหลายอีกด้วย ข้อควรสังเกตอย่างหนึ่งก็คือ ดนตรีในพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนแต่ใช้ บรรเลงด้วยปี่พาทย์ไม้แข็งทั้งสิ้นและบทบรรเลงที่ใช้ก็ล้วนแล้วแต่สลับซับซ้อนมีระเบียบแบบแผนที่รัดกุม แน่นนอนตายตัว ส่งผลต่ออารมณ์และความรู้สึกทางจิตอย่างสูงยิ่งทั้งสิ้น บทบรรเลงของวงปี่พาทย์ดังกล่าวนี้ ไม่มีบทใดเลยที่จะชักจูงความรู้สึกและจิตใจให้สนับสนุนวุ่นวายหรือคิดคำนึงไปในทางร้าย มีแต่จะชักจูงจิตใจ ให้เป็นสมาธิแน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว และรู้สึกว่างเปล่าตามแนวทางของพระพุทธศาสนาที่สอนให้ปล่อย วางสิ่งภายนอก แต่หันมาพิจารณาความเป็นจริงภายในจิตและกายของตน ดนตรีพิธีกรรมเหล่านี้เป็นดนตรี บริสุทธิ์เพื่อความบริสุทธิ์ไม่มีชั้นวรรณะไม่ว่าจะบรรเลงที่ใดก็ตามจะในวัง นอกวัง ศาลาหรือห้องแถวริม ถนนดนตรีก็บรรเลงเหมือนกัน และทำหน้าที่เช่นเดียวกันทั้งสิ้น ดนตรีพิธีกรรมราชสำนักที่กล่าวถึงไม่ใช่ ดนตรีในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา แต่เป็นพิธีกรรมเฉพาะที่มีแต่ในราชสำนักเท่านั้น และมักจะเกี่ยวข้อง ไปในทางศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นเจ้าพิธี เช่น การบรรเลงด้วยวงขับไม้ในพระราชพิธีขึ้นพระอยู่ช้างลุลวง พระราชพิธีสมโภชพระมหาเศวตฉัตรและพระราชพิธีสมโภชพระยาช้างเผือก เป็นต้น บทบาทหน้าที่ดนตรี ชนิดนี้มีอยู่ในวงจำกัดและไม่ค่อยทราบกันแพร่หลายมากนัก

2. ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมพิธีกวชาวทิพย์ ทั้ง 3 อำเภอ สะท้อนให้เห็นความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของคนในชุมชน วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ตกทอดรุ่นต่อรุ่น ผังด้วย คุณธรรมจริยธรรม แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของคนในชุมชน กิจกรรมจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีปัจจัยหลาย

ประการประกอบ ได้แก่ การจัดสรรงบประมาณ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ความมีน้ำใจต่อกัน ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมถิ่นเกิด ความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งปัจจัยดังกล่าวล้วนเป็นหลักสำคัญในการดำเนินงานจัดพิธี นอกจากนี้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่น ที่มีบริบทแตกต่างกัน เพราะจังหวัดนครราชสีมามีชนเผ่าที่หลากหลาย ด้วยเหตุผลดังกล่าวก็เป็นปัจจัยอีกประการที่ส่งผลต่อพิธีกวนข้าวทิพย์ที่มีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ได้แก่ (1) ขั้นตอนการประกอบพิธี (2) วิธีการปรุงส่วนผสมและวัตถุดิบ และ (3) วัน เวลา ในการจัดพิธี เช่น อำเภอสีคิ้วประกอบพิธีในช่วงวันวิสาขบูชา ซึ่งมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบไทยวน (โยนก) ส่วนอำเภอเมือง และอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ในช่วงวันออกพรรษา ทั้ง 2 อำเภอ มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบไทยโคราช ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน กรณีศึกษาประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) ของวัดเกษมจิตตาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี วัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อการศึกษา การบริหารจัดการประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) และศึกษาการมีส่วนร่วมความสามัคคีของชุมชน เพื่อนำผลที่ได้จากการจัด ประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) นำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน สมานมิตรและ สภาวัฒนธรรมจังหวัด ในการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่า การบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน กรณีศึกษาประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) ของวัดเกษมจิตตาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ในอดีตนั้น รูปแบบการจัดงานเหมือนกับการจัดงานประเพณีของวัด โดยทั่วไปมีกิจกรรมหลัก ๆ คือ พิธีบวงสรวงเทวดา การกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) กิจกรรมการทำบุญใส่บาตรและมหรสพสมโภชงาน เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมดำเนินการจัดงานได้นำเสนอให้มีการเพิ่มคณะกรรมการฝ่ายประสานงานขึ้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานดำเนินงานในทุกขั้นตอนและทุกกิจกรรม หลังจากมีการเพิ่มคณะกรรมการฝ่ายประสานงานแล้ว ทำให้ผลของการจัดงานนั้นออกมาราบรื่น ประสบผลสำเร็จ มีปัญหาน้อยลง ด้านการมีส่วนร่วมความสามัคคีของคนในชุมชนในการบริหารจัดการประเพณีกวนข้าวมธุปายาส (ข้าวทิพย์) พบว่า ชุมชนสมานมิตรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือกับทางวัดในการจัดงานเป็นอย่างดี แม้ว่ากลุ่มคนในชุมชนจะมีลักษณะแตกต่างกันมากก็ตาม ส่วนผลที่ได้รับจากการจัดงาน พบว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือดี ชุมชน มีความสามัคคีมากขึ้น และให้ความร่วมมือในการจัดงานกับทางวัดเป็นอย่างดี จากการศึกษาภาพสะท้อนสรุปได้ว่า ทั้ง 3 อำเภอ มีปัจจัยหลักของการจัดพิธีกวนข้าวทิพย์ ที่มีบริบทเหมือนกันในเรื่องความเชื่อความศรัทธา เรื่องของพระพุทธศาสนา และสะท้อนให้เห็นถึงหลักธรรม คำสอนของศาสนาที่ตนเองนับถือ ซึ่งมีความเชื่อว่า ข้าวทิพย์เป็นอาหารวิเศษมีความศักดิ์สิทธิ์ หากใครได้รับประทานถือว่าเป็นผู้มีบุญ นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวจังหวัดนครราชสีมา ทางด้านอาชีพ การทำนา เกษตรกรรม การมีส่วนร่วมระหว่างคนในชุมชน วัด และภาครัฐ เพื่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทรต่อกัน ช่วยกันอนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรม พิธีกวนข้าวทิพย์ให้คงอยู่สืบไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1. ประเพณีพิธีกวนข้าวทิพย์ เป็นประเพณีที่มีการสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน และยังคงมีนักปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้สืบทอดประเพณีพิธีกวนข้าวทิพย์อยู่พอสมควร แต่การจัดการเกี่ยวกับองค์ความรู้ยังขาดผู้สนับสนุน และการสืบทอดวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของชุมชนนั้น ๆ หน่วยงานของรัฐควรเล็งเห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนในงบประมาณ และการประสานงานชุมชน

2. ประเพณีพิธีกวนข้าวทิพย์ของทั้ง 3 วัด ที่ได้ศึกษาในครั้งนี้ เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้าน ได้มาช่วยกันจัดเตรียมงาน บริจาคสิ่งของ และวัตถุดิบที่จะนำมาใช้ในการกวนข้าวทิพย์ แต่ยังคงขาดงบประมาณบางส่วน เช่น กะทิ ไม้พิน และของที่จะนำมาปรุงไม่เพียงพอ ดังนั้นจึงควรมีการจัดตั้งกองทุนส่งเสริม ประเพณีกวนข้าวทิพย์ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และเพื่อเป็นกองทุนในการจัดงานปีต่อไปอย่างต่อเนื่อง

3. ประเพณีพิธีกวนข้าวทิพย์ของทั้ง 3 วัด มีการอนุรักษ์สืบสานประเพณี มีความร่วมมือจากหน่วยงานของภาครัฐและชาวบ้านในชุมชน โดยมีคำสั่งจากเจ้าอาวาสให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ในการจัดงานประเพณีกวนข้าวทิพย์และตักบาตรเทโวโรหณะเพื่อเป็นการส่งเสริมงานประเพณีวัฒนธรรม และสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมด้านศาสนาสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน จึงถือประเพณีพิธีกวนข้าวทิพย์ของทั้ง 3 วัด เป็นแบบอย่างที่ดี

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งประเด็นศึกษาดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ และศึกษาภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์เฉพาะในพื้นที่ของวัด อำเภอเมือง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และอำเภอสีคิ้ว ในการศึกษาครั้งต่อไปควรมี การศึกษาวิจัยดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ และศึกษาภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์ในพื้นที่ครอบคลุมทั่วทั้งจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดอื่น ๆ

2. การศึกษาดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ ศึกษาภาพสะท้อนสังคม และวัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์ ควรมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาส่งเสริมอนุรักษ์ประเพณีเอาไว้ เพื่อเป็นการทำนุบำรุงประเพณีทางศาสนาให้คงอยู่สืบไป จึงเป็นประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติมหลังจากที่ภาครัฐได้ให้การส่งเสริมประเพณีดังกล่าวไว้

3. การศึกษาดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ และศึกษาภาพสะท้อนสังคม และวัฒนธรรมพิธีกวนข้าวทิพย์ คาดว่ามีประโยชน์ต่อชุมชนที่มีสภาพใกล้เคียงกับกรณีศึกษา สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนได้

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ เกตุแก่นจันทร์ อาจารย์ที่ปรึกษาโครงการวิจัย ที่ได้ให้คำแนะนำ เสนอแนะและตรวจแก้ไขข้อบกพร่องด้วยความเอาใจใส่ตลอดมา ตั้งแต่ต้นจนสำเร็จเรียบร้อย ขอกราบขอบพระคุณ เจ้าอาวาสวัดโตนดและเจ้าคณะตำบลหนองระเวียง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เจ้าอาวาสวัดสี่ัคคณาราม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา เจ้าคณะอำเภोजักราช (ธรรมยุต) และเจ้าอาวาสวัดป่าศรีวิไลย์ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา พราหมณ์ผู้ประกอบพิธี ผู้ดำเนินการจัดพิธี นักดนตรีประกอบพิธี ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลท่าช้าง ครู นักเรียน และประชาชนผู้ที่ได้ให้การสัมภาษณ์และให้ข้อมูลในการจัดทำรายงานการวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณอาจารย์ ดิเรก แสงนกนิ ที่ได้ให้ข้อมูลความรู้ทางด้านดนตรีประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ของวงสมโภชน์ ถาวรศิริ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ขอขอบคุณ อาจารย์ธมนวรรณ ชุตินธรานนท์ ที่กรุณาตรวจความถูกต้องของโน้ตเพลง และกราบขอบพระคุณมหาวิทยาลัยรามคำแหง ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์สนับสนุนทุนการวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- ประเวศ วะสี. (2538). *การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น: ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง.
- ปรานี วงษ์เทศ. (2525). *พื้นบ้านพื้นเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจ้าพระยา.
- ปัญญา รุ่งเรือง. (2552). ดนตรีพิธีกรรมเนื่องในโอกาสครบรอบ 75 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และ
การจัดงานดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 37. *เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ*. กรุงเทพฯ:
เท็คโพรโมชันแอนด์แอดเวอร์ไทซิง
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2553). *พระราชพิธีสิบสองเดือน*. ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2553.
กรุงเทพฯ: บรรณกิจ 1991.
- พวงผกา ประเสริฐศิลป์. (2541). *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- ศักดิ์ชัย หิรัญรักษ์. (ม.ป.ป). การเรียนแบบร่วมมือกันในวิชาดนตรี แพลและเรียบเรียง (Cooperative Learning in music by Phyllis R.Kaplan and Sandra L. Stauffer, MENC: The National Association for Music Education). *เอกสารประกอบการเรียนการสอน*. หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ดนตรี). แขนงวิชาดนตรีศึกษา. วิทยาลัยดุริยางค์ศิลป์. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศุภชัย ทอนสูงเนิน. (2546). *วิถีชุมชนคนเพลงโคราช*. ม.ป.ท.:ม.ป.พ.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. (2541). *ประเพณีท้องถิ่นภาคใต้*. ปัตตานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี. (2551). การบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน
กรณีศึกษาประเพณีกวนข้าวภูบาลายาส (ข้าวทิพย์) ของวัดเกษมจิตตาราม อำเภอเมือง จังหวัด
อุดรธานี. *วัฒนธรรมไทย*, 49(2), 42-43.

Translated Thai Reference

- Ammapun, S. (1998). *Southern local traditions*. Pattani: Faculty of Humanities and Social Sciences. Prince of Songkla University Pattani Campus.
- Cultural office of Uttaradit. (2008). *Management for local development in order to create unity in the community. A case study of the rice stirring tradition (Khao Thip) of Kasem Chittaram temple Mueang District Uttaradit Province*. Thai culture, 49 (2), 42-43.
- Hiran guard, S. (M . Fighting . Fighting) . Cooperative Learning in the Department of Music. Editing (Cooperative to Learning The Music By by Phyllis R. The In the Kaplan And More Sandra L. The Stauffer,, MENC: the The to National Association, For the Music Education,) . Documentation of teaching . The course of Arts (Music) . Areas of music education . College Orchestra. Art . Mahidol University.
- King Chulalongkorn. (2010). *Rite twelve months*. Issue print 2010. Bangkok: Company Bunakij Publishing 1991.

- Prasertsil, P. (1998). *Foundation of Thai culture*. Bangkok: Suan Dusit Rajabhat Institute.
- Hiranrak, S. (n.d.). *Cooperative Learning in music*. Translate and compile
(Cooperative Learning in music by Phyllis R. Kaplan and Sandra L. Stauffer, MENG:
The National Education. Association for Music Accompanying instruction document.
Master of Arts Program (music). Subject music Education. College of music. Mahidol
University.
- Rungrueng, P. (2009). *Ritual music on the occasion of the 75th anniversary Thammasart
University and organizing Thai higher education music 37 times*. Academic
conference documents. Bangkok: Tech Promotion and Advertising CO., Ltd.
- Thon Sungnoen, S. (2003). *The way of community of Korat people*. Master Degree of Civil
Service Commission: CSC.
- Wasi, P. (1995). *National education and local knowledge: Folk wisdom and rural
development* (2nd ed). Bangkok: Amarin Printing.
- Wongted, P. (1982). *Native folk*. Bangkok: Chao Phraya Publisher.